

Een kerk die (over)leeft, dr. A.J. Plaisier

Priesters en profeten

Het intrigerende boek van Stefan Paas, *Vreemdelingen en priesters*, heeft als vertrekpunt dat de kerk in het Westen en in Nederland zich in een minderheidspositie bevindt en dat we dat op een of andere manier nog niet hebben verwerkt. Zo vreemd is dat niet, want de tijd van christendom heeft lang geduurd, er zijn ook nog veel sporen van aan te wijzen en spreken over de 'biblebelt' is geen onzin. Toch valt de realiteit niet te ontkennen dat de kerk in veel opzichten marginaal is geworden.

Dankbaar

De kerk is veel meer alleen komen staan. Zij is niet meer nodig voor de samenleving. Het bindweefsel van staat en maatschappij is sterk genoeg. De verbindingen zijn langzaam maar zeker doorgesneden. Veel Nederlands weten als het om kerk en christendom gaat van toeten noch blazen. Zelfs in de familiegeschiedenis is het tevergeefs zoeken naar een opa of oma die 'er nog aan deed'. We maakten deel uit van een christelijke cultuur. Ik zeg erbij dat we daar niet negatief op terug moeten kijken. Het was toch niet verboden dat de koningen zich onderwierpen aan Christus? En het was toch geen overtreding dat de samenleving zich iets gelegen liet liggen aan de kerk en haar verkondiging? Negatief aankijken tegen de tijd van het christendom en gauw spreken over de zondeval van het christendom komt vaak neer op een docetische vorm van christelijk geloof. Dat die tijd gevaren met zich meebracht, is duidelijk. Maar gevaren loop je ook wanneer je anabaptist bent.

Overtroeven

Ik zeg er nog iets bij. De kerk is marginaal geworden. Je kunt ook over post-christendom spreken. Dat 'post' is wat anders dan 'vergeven en vergeten'. Dat de cultuur de imprint van het Evangelie heeft ondergaan, laat blijvend sporen na. Zonder meteen de bron te benoemen wijst Paas op veel goeds in de maatschappij. Paas ziet ook dat de samenleving de christelijke waarden heeft geïncorporeerd. Wat hij misschien onvoldoende peilt is de pretentie het christendom overtroefd te hebben. De samenleving is barmhartiger, vrijer en gelijkjer dan het christendom: de ambitie van de laat-moderniteit. We zien hier en daar al doorschemeren dat deze idealen als eisen aan de kerk voorgehouden worden. Dat voorhouden is overigens bij de Franse Revolutie kracht bijgezet met behulp van de guillotine. Een neutrale samenleving bestaat niet. We zullen in het Westen daarbij niet gauw in het heidendom terugvallen. Daar zijn we in een bepaald opzicht niet religieus genoeg meer voor. We willen vooruit en onze moraal is een overtroffen christelijke moraal. Dat is een dubieus fenomeen. Uit de Apocalyps begrijpen we dat de antichrist de pretentie heeft Christus te overtroeven en te verslaan met Zijn eigen wapens.

Marginaal

De kerk is marginaal geworden. De schok van de gemarginaliseerde kerk zullen we allen wel vroeg of laat ondergaan. Vroeg of laat. Bij sommigen misschien wel erg laat. Je kunt je ogen ervoor sluiten. Ik zie die reflex ook onder ons. Een deel van het verzet tegen 'Kerk 2025' is er door te verklaren. We rekenen ons rijk, menen dat we als kerk onze organisatievorm voort kunnen zetten en onderkennen niet dat deze voor een deel werd vormgegeven door een kerk die nog dreef op een burgerlijke cultuur met christelijke inspiratie.

Modellen

Paas laat er geen misverstanden over bestaan: we zijn vreemdelingen, verstrooiden. Hij stelt vast dat wij leven in de diaspora. Hij vergelijkt de situatie van het volk Israël in ballingschap met onze westerse kerkelijke situatie van de 21e eeuw. Die vergelijking levert interessante parallellen op. Zo is de diaspora voor Israël een oefening geweest om volk van God te zijn zonder land en tempel en politieke eenheid, wat ons te denken geeft. Diaspora veronderstelt overigens als norm dat er sprake is van een eigen land, daarom is het concept van pelgrims misschien gelukkiger. Maar hoe het ook zij, wij zijn als christenen geen vast onderdeel van het vaste bestand van de dingen. Dat vraagt om een mentaliteitsomslag. Je zou kunnen zeggen dat er een aantal pogingen zijn ondernomen om het tij te keren. De een gelukkiger dan de andere. De apostolaatstheologie was wel de laatste vorm. Nu zie je

het nog weer oppoppen bij al diegenen die willen aantonen hoe relevant de kerk toch is voor de samenleving. Het is vaak een vorm van je verlies weer in winst omzetten.

Priesterkerk

Volgens Paas zijn al die modellen niet meer houdbaar. Hij zoekt naar een andere verhouding die recht doet aan de bestaande werkelijkheid en die natuurlijk ook binnen het getuigenis van de Schrift past. Paas is er zelf van onder de indruk dat de wereld het zonder kerk en christendom kan. Hij is een aantal illusies armer geworden sinds hij in Amsterdam woont. Locus Amsterdam is zijn uitgangspunt voor een bijdetijdse missiologie. Deze bestaat in de priesterkerk. Die moet je begrijpen tegen de achtergrond van zijn diaspora-theologie. De priesterkerk is een minderheidskerk. Priesters zijn altijd in de minderheid. Wel worden mensen uitgenodigd om mee te doen en zich bij de priesters te voegen. De kerk is de plaats waar aan God de lof wordt gebracht. Dat doen de priesters voor zichzelf maar ook namens hun omgeving. Omgekeerd zijn priesters ervoor om te zegenen. Ze staan zegenend in de wereld.

Minderheid

De kerk is natuurlijk ook meer dan alleen maar ruimte voor de priesterdienst, al ligt hier toch het hoofddaccent bij Paas. De priesterkerk is een minderheid, maar dat is niet erg. Als je als enige in je straat naar de kerk gaat, moet je dat aanvaarden. Je vervult een belangrijke rol in de straat. Je moet je maar niet te zeer het hoofd breken over de mensen die niet naar de kerk gaan. Je weet niet hoe God met hen een weg gaat. Het oordeel over hen is in Gods hand. Je zorgen maken over een eeuwig oordeel is geen christelijke zorg. Niet dat het er dan allemaal niet toe doet, je kunt je verharderen, maar dat is toch een relatief bijaccnt dat bij Paas, zover ik kan zien, marginaal blijft. Je bent betrokken op je buurt en je beziet hoe je de vragen, vreugde en nood van de buurt bij God kunt brengen. Als christenen doen we er toe. Kerk zijn is goed, je moet er de lol van inzien en een beetje eigenwijs zijn. Er treedt ontspanning in. We hoeven de wereld niet te bekeren. We hoeven mensen niet als brandhout uit het vuur van de hel te trekken. De wereld valt mee en de kerk vaak tegen, al moet dat laatste volgens Paas veranderen, want hij heeft een hoog ideaal van de kerk.

Representeren

Zonder dat hij het expliciet zegt, wil Paas geen kerk van twee snelheden. Ja, hij praat over voorhof en tempel, mensen kunnen zich lossen of vaster tot de kerk als eucharistische gemeenschap verhouden. Het laat onverlet dat het wezen van de kerk er een is van priesters. Zij verrichten de eucharistische dienst. Ze zijn daarin voorhoede van de mensheid die bedoeld is om uiteindelijk in te stemmen met het loflied van hemel en aarde. Ze geven een voorsmaak van wat komen zal. Het koninkrijk van God zal komen en er is een deel van de mensheid dat zich nu al naar de wetten van dat rijk voegt. De kramp lijkt eraf. De kerk is geen wereld geworden en de wereld geen kerk. De kerk rekent zich niet meer rijk. De kerk houdt op met het dagdromen weer groot en sterk te worden. Volkeren bekeren is niet aan de orde, we zijn immers een minderheid. Moeten alle mensen christen worden? Dat klopt niet met het idee dat je altijd een minderheid zult zijn. Je bent wel belangrijk: je bent priester. De figuur van de priester zit in de buurt van de heilsbemiddeling. De christen representeert de mensen tot God en God naar de mensen. Dat laatste door te zegenen, het eerste door te bidden en door lofprijs. Bij alle ontspanning moet de kerk dus wel wat, ook bij Paas. Daarom spreekt hij de kerk toe. Want laten we eerlijk zijn: zo eucharistisch is de kerk door de bank genomen nu ook weer niet. Als loflied, gebed en zegening de schakels worden, dan is er nog wel wat werk aan de winkel.

Kleine groepen

Bij Paas bestaat de kerk vooral uit kleine groepen. Dit lijkt bij hem niet alleen een realiteit te zijn maar ook een ideaal. Daarbij is het wel van belang dat deze kleine groepen intern en onderling veelkleurig zijn. Deze veelkleurigheid noemt Paas het Efeze-model. Opvallend dat dit begrip zo zijn intrede doet. Er zit achter dat om de wereld te representeren, er voldoende afspiegeling van die wereld in de kerk zichtbaar moet zijn. Het gaat daarbij vooral om een esthetische categorie. De rijkdom van de volkeren moet worden ingebracht in de lofprijzing.

Realistisch

Ik heb veel waardering voor het boek van Paas. De lof die het boek gekregen heeft, is terecht. Het is een scherpzinnig boek, het biedt een goed overzicht en een realistisch beeld van de kerk in het Westen. Het wijst tekorten aan bij missiologische modellen. Het motief van priesterschap is waardevol.

Tegelijk heb ik er bij lezing en herlezing ervan stevige vragen bij.

Rond Woord en sacrament

Daarbij wil ik een switch maken naar 'Kerk 2025'. Er zijn grote overeenkomsten en het is dan ook niet gek dat ze nogal eens samen genoemd zijn. Toch denk ik dat *back to basics* van 'Kerk 2025' een wat andere oriëntatie heeft. Bij Paas wordt de kerk sterk gedefinieerd in zijn verhouding tot de wereld en komt deze tussen God en de wereld in te staan. 'Kerk 2025' gaat vooral terug naar de *roots*. Het is een kerk die, omdat ze als het ware uit de omgeving wordt losgepeld, de vraag stelt naar haar wezen en existentie. Daarbij is de eerste 'basic' het Evangelie zelf. De kerk is de plaats waar het Evangelie klinkt. Voller gezegd: de kerk ontstaat rondom Woord en Sacrament. Bij Paas wordt de kerk daar veel minder door gedefinieerd. Op een of andere manier krijg je de indruk dat de christen als priester dat minder nodig heeft. Daarentegen denk ik dat de kerk ook heel principiële de plaats van de verkondiging is en de plaats waar brood en wijn van God ontvangen wordt. We hebben een Priester, en dat is Christus, die Zichzelf geeft aan mensen die zonder Hem niet kunnen leven. Evangelie en sacrament zijn de wijzen waarop God in het leven van ons mensen komt als een verlossende realiteit.

Verkondiging

Jezus heeft zijn leerlingen uitgezonden om het Evangelie te verkondigen. Pinksteren is het inbreken van de kracht van de verkondiging van Jezus Christus in deze wereld. God heeft de wereld lief. Daarom gaf Hij Zijn Zoon. De relatie van God met de wereld is veelvoudig en diep, maar vanaf Pinksteren staat deze op naam van Jezus Christus. En dat als een publiek gebeuren: het wordt verkondigd. De kerk is de plaats waar deze verkondiging klinkt. Kerkmensen zijn mensen van de wereld die luisteren naar het Evangelie. Ze komen zelf als lekkende vaten de kerk in en veren pas weer op als hen de genade en de vrede van Christus wordt aangezegd. Opvallend is dat er lange tijd geen leer van de kerk is geweest maar wel een leer van de sacramenten en van de ambten. Het basisambt is daarbij de dienst van het Woord.

Oefenruimte

De missie van God krijgt gestalte in de verkondiging van de apostelen en krijgt zijn weerslag in het ontstaan van een nieuwe gemeenschap, die in Jezus gelooft en Hem aanvaardt als Heer. Hij is de Kurios. De verkondiging van Jezus als de Heer geschiedt niet in een neutrale ruimte. Het gebeurt in de ruimte waar andere heren en machten hun gang gaan en willen gaan. Natuurlijk is God al lang bezig en weet Paulus wel het een en ander aan regen en zegen op te noemen, maar het eindigt met de verkondiging van Jezus, de opgestane Heer, de oproep te breken met de oude leefwijze, de afgoden los te laten en Jezus te aanvaarden. De kerk hoort dit Woord, ontvangt dit Woord en verkondigt dit Woord. Dit is bepalend voor de agenda van de kerk. Het gaat erom dit Woord weer opnieuw te horen en toe te laten. De kerk is een oefenruimte voor geloven. Het is de plaats waar geloof wordt gewekt en gevoed. Het is de plaats waar we ons leren uitspreken over ons geloof en dat geloof leren te delen. De taal in de kerk is de taal van de belijdenis. Het leven wordt geraakt door God. Er geschiedt verlossing en die verlossing wordt gevierd.

Dienst

Het *Anliegen* van de volkskerk is geweest dat de kerk een dak is boven de evangelieverkondiging. Dat dak is breed genoeg voor de mensen om eronder te schuilen. Er is niet te veel obsessie over de muren van de kerk. Kerk en schare horen bij elkaar, omdat het gaat om de Heer, Jezus Christus, Die barmhartig is en Wiens liefde de goeden en de bozen geldt. Geen verkerkelijking van het Evangelie dus. De verhouding van God tot de wereld is niet in de eerste plaats via de christen als priester. Het is trouwens opvallend dat de priester in de Rooms Katholieke kerk als hoofdtaak heeft: de dienst aan het altaar. Van dat altaar eten wij. Van het lichaam en het bloed van de Zoon, die voedsel en drank zijn, leven wij.

Volkskerk

Bij Paas schuift de dienst van Woord en sacrament naar de achtergrond. De kerk als heilsinstituut wordt gerelativeerd en de kerk als eucharistische gemeenschap treedt naar voren. De kerk is de kurk waarop de wereld drijft door haar gebeden en zegening. Wat mij betreft komt de kerk zo te veel tussen God en de mensen in te staan. Is deze bemiddeling nodig? Of deze buffer? Clashen God en wereld niet veel harder op elkaar? Paas is bevreesd voor onmogelijke doelstellingen zoals het bekeren van de wereld in één generatie. Hij heeft ontdekt dat de kerk een minderheid vormt en zweert erbij. Of de

kerk een minderheid moet zijn, weet ik niet. Massabekeringen zijn niet verboden en komen voor. Wij hoeven de mensen inderdaad niet te bekeren. We mogen echter wel het Evangelie verkondigen. Mensen zoeken God en wachten niet op het zegenende gebaar van de priester. Paas 'klerikaliseert' de kerk en lijkt zelfs de wereld te ontslaan van de oproep zich te bekeren, althans, soms krijg ik die indruk. De altijd begripvolle priester waardeert wat goed is. Ik vind daarom de verhouding waarin hij de kerk tot de wereld positioneert eenzijdig. Ik denk dat hij wellicht daarom het wezen van waar de volkskerk voorstond, onvoldoende peilt. Waarbij ook ik besef dat de volkskerk als kerk van het volk voor een belangrijk deel voorbij is. Het volk is voor een groot deel niet langer meer de schare die om de kerk heen zwermt en zich op een of andere manier nog verhoudt tot die kerk. De vlucht in een cultuurchristendom dat vooral werk maakt van de culturele sporen die het christendom heeft getrokken, heeft ook zijn tijd gehad. Dat alles vraagt om een omdenken.

De clash

Ik sprak over de clash van Christus en de machten. Het Evangelie is goed nieuws voor de armen en berooiden en zondaars van deze wereld, maar slecht nieuws voor alles wat zich naam en faam wil maken. Dat God Zijn rijk bouwt op een lam, het Lam is een afrekening met alle stierkalveren in deze wereld. Daarmee is niet bedoeld de wereld zwart te maken of te volstaan met te zeggen dat ze in het boze ligt. God heeft de wereld lief. Hij is elke sterveling nabij. Er is een providentie Gods. En de verkondiging van de kerk heeft sporen getrokken. Er is veel om voor te danken. Tegelijk is de Apocalyps nooit ver weg. Er is een clash tussen Christus en de machten. Het Westen zal het de kerk betaald zetten voor wat het christendom haar aangedaan heeft. Paas kiest de eerste brief van Petrus als zijn leidraad. Het is een schrijven aan christenen die het vuur van het lijden doorstaan hebben. Niemand hoeft martelaar te worden maar christenen zijn het steeds weer geworden. De komst van Christus lokt de reactie van het beest uit die vrouw en kind willen vermoorden. Er zullen profeten nodig zijn die de schone schijn ontmaskeren en de perverse macht van geld, roem en wapens benoemen. God zal die gaven geven. Daarbij zal de kritiek beginnen in en tot de kerk zelf.

Gemeenschap

Met het accent op Woord en sacrament wil ik niet zeggen dat de kerk alleen een horende kerk is. Ze is ook een gemeenschap, een eucharistische gemeenschap. Dat laatste is zeker het gelijk van Paas en daarmee een correctief op een eenzijdige ecclesiologie. Rond Christus ontstaat een gemeenschap en mensen worden uitgenodigd zich bij deze gemeenschap te voegen. In 'Kerk 2025' wordt dat ook een 'basic' genoemd. We zoeken naar nieuwe vormen van gemeenschap. Of die altijd zo klein moeten zijn als Paas meent, is de vraag. Wat ook de vraag is, is of de veelkleurigheid zoals Paas die benoemt, wel zo hoog op de agenda moet staan. Bij Paas is dat, zoals ik eerder aangaf, een esthetische categorie. Er is een veelkleurigheid om de volheid van Christus te laten zien aan de wereld en om een volheid van lof aan God te brengen. Mijns inziens is dat te uitbundig. Er is een veelheid van gaven waarmee we elkaar dienen. Er is een veelheid aan diensten die samen het lichaam van Christus vormen. We hebben elkaar nodig. De grondtoon is eerder ethisch dan esthetisch. Het lichaam heeft vele leden die nodig zijn om als lichaam te kunnen functioneren en niet om een gaaf lichaam te vertonen aan de wereld. Daarbij is één van de gaven die van de profetie. Paulus heeft deze gave sterkt benadrukt. Hij zet deze enigszins af tegen de glossolalie. De kerk volgens Paas is wat meer glossolalisch: het gaat om de lofprijzing aan God. De kerk volgens Paulus is meer profetisch. Dat zijn weliswaar geen tegenstellingen, maar wel verschillende accenten.

Vormen

De kerk als gemeenschap vraagt om vormen die deze toegankelijk maken. Dat kunnen traditionele vormen zijn en het kunnen nieuwe vormen zijn. Kerkplanting komt voor uit een besef dat bestaande gemeenschappen ontoegankelijk kunnen zijn. Het is een missionaire agenda om tot kerkplanting en pionieren te komen. Deze nieuwe kerkvormen kunnen fluïde zijn. Kerkplanting is ingegeven door de gedachte dat kerk ontstaat op plaatsen middenin een seculiere wereld. Het komt voort vanuit de roeping om mensen uit te nodigen zich te voegen bij de nieuwe gemeenschap. Een gemeenschap waar je thuis kunt komen en die niet onnodige vervreemding oproept.

Doop

Daarbij blijft overigens de doop een belangrijk element. Er zijn inderdaad passanten, blijkgevers en vrienden, maar Christus stuurt de apostelen eropuit om te dopen in de naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest. Het Evangelie vraagt om overgave. De doop is een streng gebeuren. Het is

sterven en opstaan met Christus, dat is nog wat anders dan je voegen bij een liturgerend gezelschap. De kerk hierboven is lofprijzing. Ook wij prijzen God, maar het wezen van de kerk ligt er mijns inziens niet. Wij worden gedoopt om zo tot het lichaam van Christus te behoren. Daarin zijn we geroepen elkaar te dienen en met elkaar God te loven en te prijzen. Daarom noem ik nog even expliciet het diaconale aspect. De kerk is diaconaal. Het is de plaats waar je leert aan elkaar gegeven te zijn. Ook hier wil ik benadrukken dat de kerk zelf een stuk wereld is. Het idee dat de kerk producten heeft die zij verhandelt, doet daar geen recht aan. In deze wereld waarin we uit elkaar vallen als losse atomen of elkaar alleen nog als belangenvereniging ontmoeten, is er een plaats waar je leert zorg te dragen voor elkaar. Wat kan de kerk voor de wereld betekenen? De kerk is zelf een stuk wereld, waar Christus zijn print op zet en waar je dus leert samen te leven en te delen. Dat dit een 'overflow' krijgt in de bredere maatschappij is prima, maar het vormt niet de eerste zorg van de kerk. De zorg is niet om de wereld te verbeteren, maar om als een stuk wereld zelf beter te worden. Daar nodig je mensen toe uit.

Individu

De kerk is een gemeenschap. Je leert in de kerk af te sterven van je individualisme of beter: je egoïsme. Je wordt er persoon, om met Paas te spreken. Overigens is kerk zijn nog weer wat anders dan een gemeenschap te zijn, laat staan om bij elkaar te klitten. De mens is ook enkeling. Dat is een strenge notie. Je wordt door het Evangelie ook déze mens met déze roeping. Er is de dramatiek van de enkele mens. Het accent van Kierkegaard is wat mij betreft een heilzaam correctief tegen een al te collectief denken over christen zijn en christen worden. Het is opvallend hoe snel Paas klaar is met het piëtisme. Het is epifenomeen van de moderniteit. Zo, daar kunnen we het dan mee doen. Maar op die manier kun je evengoed karrenvrachten mystiek naar de prullenbak verwijzen. Het besef dat de mens een vonk is tussen twee eeuwigheden en de rechtmatige plaats voor de *Besorgnis um das Selbst* moet wat mij betreft niet verloren gaan. Mag de mens ook even uit het priesterkoor stappen en in de spiegel kijken? Mag er ook een moment zijn waarop ik alleen sta en ook alleen moet staan?

Oecumene

De kerk is een volk van priesters. Ja en van profeten. De kerk is daarbij de plaatselijke gemeente, die op haar beurt verbonden is met andere gemeenten. Het is opvallend dat Paas de oecumenische agenda helemaal laat liggen. Hij vind de lappendeken van christelijke groepen mooi en heeft weinig met de volkskerk. Heeft hij wel genoeg met de kerk als de ene, katholieke en christelijke vorm van het Lichaam van Christus? Misschien komt dat bij een priesterkerk minder pregnant naar voren. Worden we niet in de eerste plaats bij de kerk gevoegd, verkiest God zich niet in de eerste plaats een gemeenschap 'ten eeuwige leven'? Dat is de ene kerk, het ene lichaam van Christus. Het boek van Paas heeft brede weerklank gekregen en is in dat opzicht oecumenisch, maar het stimuleert de oecumene niet. Misschien komt dat wel omdat het accent wordt gelegd op de activiteit van de christenen. Het gaat in de kerk om Christus, wij zijn lichaam van Christus en dat lichaam is één. Het verdriet over de schande van de verdeeldheid lijkt Paas vreemd. Is de kerk bij hem niet vooral een organisme en in dit opzicht te weinig instituut, instituut opgevat als wat is geïnstitueerd door God Zelf, op de hoeksteen Christus? Vele stenen, één tempel. Veel priesters, één priesterschap want er is één Hogepriester.

Roeping

De kerk is in een ander vaarwater terechtgekomen. Paas maakt het duidelijk en we kunnen niet continueren. Dat is ook de agenda van 'Kerk 2025'. We kunnen niet doen alsof onze neus bloedt. We staan voor grote uitdagingen. In dat opzicht weet ik me zeer verwant met Paas. De kerk is uit een vast bestand geraakt en wrijft de ogen uit in de berm. In 'Kerk 2025' leidt dat tot het besef dat we weer terug naar de 'basics' moeten. In dát licht moeten we naar onze organisatie en inrichting kijken. De idee dat dit ingegeven is door een managementsdenken, is absurd. Het idee dat dit een greep van Utrecht is naar de macht, is op het kwaadaardige af. Waar het om gaat is, dat veel van ons kerkzijn de 'basics' eerder verduistert dan dient. We zijn te zeer een besturenkerk die nog plakt aan een cultuur van instituten die voorbij is. Alles wat we in de kerk doen zal aan de 'basics' moeten worden gerelateerd. Alleen zo hebben we missionair wat in de melk te brokkelen. Dat vraagt om een aantal ingrepen die de organisatie lichter maken en die tegelijk meer speelruimte geeft voor persoonlijke charismata. Het is een kwestie van het bed even opschudden en dan weer verder. Moord en brand roepen is erg overdreven, tenzij we tot de conservatieven behoren. We zijn echter tot iets beters geroepen.